
Ronde 6

Oeds van Middelkoop
Universiteit van Amsterdam
Contact: mid@hethwc.nl

Literatuur-historisch redeneren met oog voor de ander

1. Inleiding

Bij toenemende ontleding is het moeilijk om vwo-bovenbouwleerlingen literair-historische teksten te laten lezen. Ze lezen weinig en de historische afstand tussen de tekst en de lezer veroorzaakt extra problemen omdat de taal, de tekstvorm en de context zo ‘anders’ zijn. Ondanks vele goede ‘schooledities’, ‘hertalingen’ en ‘websites’ die de taalbarrière wegnemen en relevante achtergrondinformatie geven, is oudere literatuur voor leerlingen niet vanzelf interessant. Een wereldbeeld begrijpen dat achterhaald is, blijkt ingewikkeld. Leerlingen lezen deze teksten dan ook minder graag (Dera 2019). Dat probleem zou verholpen kunnen worden als ze de teksten onderzoekend zouden lezen.

Hierna beschrijf ik twee voorbeelden van oudere teksten, waarin blijkt dat inleving in personages alleen mogelijk is zolang de tekst geen vervreemding veroorzaakt. Gebeurt dat wel, dan is onderzoekend lezen geschikter.

2. Belevend lezen

Leerlingen zijn gewend aan teksten die dicht bij hun belevingswereld staan. De meeste docenten stemmen de literatuurles af op de smaak en ontwikkeling van hun leerlingen (Witte e.a. 2017). Ook oudere literatuur wordt toegankelijker wanneer het thema leerlingen aanspreekt. Als we ‘inleven in de ander’ als thema kiezen, dan blijken daar verrassend veel literair-historische teksten bij aan te sluiten.

Wie bijvoorbeeld *De historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart* (1782) leest, zal merken dat Wolff en Deken typetjes gecreëerd hebben die herkenbare dingen meemaken. Sara zelf is een intelligente, mooie jonge vrouw, die na de dood van haar ouders wordt verwaarloosd door haar strenggelovige stiefmoeder. De vrouw predikt in haar religieuze fanatisme een extreem sobere leefstijl, maar plundert wel steeds Sara's bankrekening. Geen wonder dat Sara op een dag het huis ontvlucht en op zichzelf gaat wonen. Een stoet aanbidders passeert dan de revue: de modieuze, maar oppervlakkige Jacob Brunier, die in hilarisch Frans clichérijke liefdesbrieven schrijft (Sara prikt er zo doorheen), de aristocratische heer R., belezen, charmant, maar een onbetrouwbare ‘lichtmis’ (een *player*, maar Sara ziet het niet) en de integere, oersaai Hendrik Edeling, die veel te serieus is voor de levenslustige Sara. Zij wil het uitgaansleven verkennen en vindt R. daarbij spannender dan Hendrik. Maar als R. haar probeert te verkrachten, krijgt het verhaal plotseling alle kenmerken van een 18de-eeuwse #MeToo-kwestie. Sara komt met de schrik vrij. Ze heeft geleerd dat anderen zich anders kunnen voordoen dan ze zijn. In feite is *Sara Burgerhart* met deze thematiek een *young adult*roman (van Lierop-Debrauwer & Bastiaansen-Harks 2005).

Inlevend lezen is in dit genre vanzelfsprekend. Maar als Sara later terugdenkt aan het voorval en haar huwelijk met Hendrik beschrijft, dan is inleving voor moderne lezers een stuk moeilijker:

“Mijn man is inderdaad mijn leermeester. Hij vormt mijn hart en mijn verstand; en wat wordt voor mij niet bevattelijk, daar mijn dierbaarste vriend, met al de tederheid eens echtgenoots, mij onderwijst?” (Wolff & Deken 2009: 375-376).

3. Onderzoekend lezen

Dit is een vervreemdend citaat. Sara confronteert moderne lezers met een moraal die zij zich niet kunnen voorstellen. Maar ze kunnen er wel (onderzoeks-)vragen bij stellen. Bijvoorbeeld: sluit Sara's onderdanigheid aan bij historische normen en waarden? Zo'n vraag bevindt zich op het snijpunt van ‘burgerschapsvorming’ en ‘historische letterkunde’. Het antwoord erop weten we nog niet, want het is een evaluatieve vraag waarover leerlingen ‘literatuur-historisch redeneren’. Ze zullen Sara's uitspraken vergelijken met gedragsconventies in de Voorrede bij deze roman en constateren dat die

overeenkomsten hebben met de vier kardinale deugden. Als leerlingen dan bekijken in hoeverre personages zich kunnen beheersen, moedig zijn, verstandig handelen of rechtvaardig zijn, dan toetsen ze gedrag aan gedragsconventies.

In een comparatieve lesopzet vergelijken leerlingen hun bevindingen met personages in een andere historische tekst, *Les Liaisons Dangereuses (Riskante Relaties)* van Choderlos de Laclos (1782). Hier ligt het perspectief echter juist bij aristocratische types, zoals de heer R. Ook kijken leerlingen naar een moderne, thematisch verwante tekst, in dit geval de briefroman *Love, Rosie* van Cecelia Ahern (2014). De kardinale deugden vormen bij al deze teksten een verantwoord beoordelingsmodel voor het gedrag van personages. Zo bekijken leerlingen *Sara Burgerhart* vanuit verschillende perspectieven en (re)construeren ze een context waarin ze Sara's gedrag beoordelen (Bax & Mantingh 2019).

We kunnen een onderzoekende leeswijze nog bij een andere klassieker inzetten, wederom rond het thema 'de ander': *Max Havelaar*. Multatuli brengt uitbuiting op Java onder de aandacht van het publiek. Tegelijkertijd presenteert hij zichzelf als de enige die de problemen voor de onmondige Indische bevolking kan oplossen. Die zelfrepresentatie vinden leerlingen af en toe irritant. Sommigen beschrijven Havelaar als 'white savior'. We kunnen Multatuli echter zowel waarderen om zijn schrijverschap als hem kritisch-onderzoekend lezen, en kijken of hij in *Max Havelaar* 'othering-strategieën' gebruikt. Is het toeval dat de stijl in de vertelling *Saïdjah en Adinda* zoveel eenvoudiger is dan in de omliggende tekstgedeeltes? Of dat Saïdjahs gedachten in de tekst worden vergeleken met natuurverschijnselen? Is Saïdjahs gedachtegang beschreven vanuit het oogpunt van een inlander, zoals literatuurgeschiedenis.org stelt? Dit soort representatievragen leidt tot de onderzoekende leeswijze die Multatuli zelf van zijn lezers verlangt. Hij was niet uit op leescomfort, maar wil dat lezers de waarheid proberen te achterhalen:

"Het boek is bont... er is geen geleidelijkheid in... jacht op effect... de stijl is slecht... de schrijver is onbedreven... geen talent... geen methode... Goed, goed, alles goed! MAAR... DE JAVAAN WORDT MISHANDELD!" (Multatuli 2018: 336-337).

Ik stel naar aanleiding van de twee beschreven voorbeelden dan ook een kritisch-onderzoekende leeswijze voor bij oudere teksten. Die teksten zijn fascinerende onderzoeksobjecten, ook als leerlingen ze niet per se 'mooi' zouden vinden.

4. De opbrengst

De teksten leggen een historisch fundament onder modern burgerschap. Ze belichten welke waarden in de historische samenleving gebruikelijk waren en hoe die veranderd zijn of juist bewaard zijn gebleven. Het historisch besef dat zo ontstaat, kan de bijdragen van leerlingen aan actueel maatschappelijk debat verdiepen. Denk bijvoorbeeld aan

de discussie rond excuses voor het koloniale verleden en mogelijke herstelbetalingen. Er ligt een maatschappelijk belang bij het lezen van deze oudere teksten. Leerlingen geven in evaluaties aan dat ze meer de diepte in moeten als ze zelf hun onderzoeksvragen stellen en uitwerken, maar vinden wel dat ze zo meer uit de teksten halen.

5. De workshop

In de workshop zullen we naar lesfragmenten kijken uit de vier modules die ik bij dit project ontwikkeld heb, rond *Floris ende Blancefloer*, 17de-eeuws toneel in Amsterdam, Wolff en Dekens *Sara Burgerhart* en Multatuli's *Max Havelaar*. We kijken naar comparatief lezen en meervoudige tekstinterpretatie.

Referenties

- Ahern, C. (2014). *Love, Rosie*. Amsterdam: Prometheus.
- Bax, S. & E. Mantingh (2019). “‘Tjeempie! Wat zou er zijn met die moderne schrijvers?’ Literatuurhistorisch redeneren met Liesje in Luilletterland”. In: *TNTL*, 135 (2), p. 100-127.
- Choderlos de Laclos, P. (1782/2017). *Les Liaisons Dangereuses. Riskante relaties*. Amsterdam/Antwerpen: De Arbeiderspers.
- Dera, J. (2019). ‘De praktijk van de leeslijst. Een onderzoek naar de inhoud en waardering van literatuurlijsten voor het schoolvak Nederlands op havo en vwo’. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Lierop-Debrauwer, H. van & N. Bastiaansen-Harks (2005). *Over grenzen. De adolescentenroman in het literatuuronderwijs*. Delft: Eburon.
- Literatuurgeschiedenis.org (2020). “Dat bliksems knappe boek: Max Havelaar”. Online raadpleegbaar op: <https://www.literatuurgeschiedenis.org/19e-eeuw/dat-bliksems-knappe-boek-max-havelaar>.
- Multatuli (1860/2018). *Max Havelaar of de koffieveilingen der Nederlandsche Handelsmaatschappij*. Amsterdam: Prometheus.